

PRILOG HRVATSKOJ POVIJESNOJ SLOŽNICI, KRASNOSLOVJU ILI RJEČOSLAGANJU

Jukić, Sandra

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2021, 33, 305 - 316**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:194517>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

PRILOG HRVATSKOJ POVIJESNOJ SLOŽNICI, KRASNOSLOVJU ILI RJEČOSLAGANJU¹

**ANASTAZIJA VLASTELIĆ, OPIS ATRIBUTA U HRVATSKIM
GRAMATIKAMA OD POČETAKA DO KRAJA 19. STOLJEĆA**

*Zagreb – Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada – Sveučilište u Rijeci,
Filozofski fakultet, 2020.*

U ožujku 2020. otisnut je priželjkivan prilog povijesnoj sintaksi hrvatskoga jezika – sinkronijski (pa i dijakronijski) opis atributa u gramatikama hrvatskoga jezika. Knjiga je izmijenjen i upotpunjen tekst doktorskoga rada *Opis atributa u hrvatskim gramatikama od početaka do kraja 19. stoljeća* Anastazije Vlastelić, obranjen 2012. godine na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kategorija se atributa opisuje i analizira na 337 stranica raspoređenih u četiri glavna poglavlja kojima prethode Sadržaj i Proslov, a iza kojih slijede Izvori i literatura (301–324), Kazalo imena (325–330), Sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku (331–334), Bibliografska bilješka (335) te kratka bilješka o autorici (337).

Knjigu otvara poglavlje *Uvod*, koje se sastoji od triju potpoglavlja:

Cilj istraživanja, Metodologija istraživanja i O izvorima (korpusu). U prvo me se potpoglavljju detaljno tumači cilj istraživanja, a to je sustavno prikazati, opisati i analizirati pristup opisu atributa u hrvatskim gramatikama (izuzev brojeva i količinskih izraza u funkciji atributa jer zahtijevaju nešto drugačiji opis). Drugo se potpoglavlje sastoji od još pet potpoglavlja: *Osnovna metodološka načela; Jezik, književni jezik, standardni jezik; Bartol Kašić i standardizacija hrvatskoga jezika; Metodologija istraživanja sintakse u starim hrvatskim gramatikama te Metodologija opisa atributa u hrvatskom jeziku*. U potpoglavljju *Osnovna metodološka načela* autorica upućuje na to da će se jezične činjenice promatrati primarno kroz sinkronijsku odrednicu i da je dijakronijski pristup važan pri usporedbi jezičnih značajki u analiziranim gramatikama, tj. pri utvrđivanju koliko su definicije i jezik gramatika u skladu s gramatikama

¹ Ovaj rad sufinanciralo je Sveučilište u Rijeci projektom uniri-human-18-285.

hrvatskoga jezika koje pripadaju istim razdobljima, a nisu franjevačke. Valja spomenuti i da se opisu atributa pristupa s gledišta gramatičkoga ustrojstva rečenice. O odnosu književnoga i standardnoga jezika govori se u posebnome potpoglavlju i to s obzirom na suvremenu literaturu o povijesti jezika i standardologiji, a analizirane se gramatike ubrajaju u hrvatske štokavske gramatike i hrvatske latinske (i talijanske) gramatike. Već je u tome poglavlju načeto pitanje standardizacije hrvatskoga jezika, kojemu se više pozornosti posvećuje u potpoglavlju *Bartol Kašić i standardizacija hrvatskoga jezika*. Dalibor Brozović 70-ih je godina prošloga stoljeća odredio sredinu 18. stoljeća za početak standardizacije hrvatskoga jezika. Međutim, u suvremenoj se literaturi promišlja o pomaku početka standardizacije u 17. stoljeće, kada *Osnovama ilirskoga jezika* Bartola Kašića započinje jezično normiranje.

Kao ključni razlog nevelikim sintaktičkim opisima u starijim gramatikama, autorica, u potpoglavlju *Metodologija istraživanja sintakse u starim hrvatskim gramatikama*, navodi činjenicu da je hrvatski jezik dobio sintaktički opis tek sredinom 19. stoljeća te da se sintaksi u opisima starih hrvatskih gramatika posvećuje manje pozornosti nego ostalim jezičnim razinama. Kada je

riječ o mogućim pravcima pri istraživanju povijesne sintakse hrvatskoga jezika, govori se o trima pristupima od kojih su dva zastupljena u radovima Diane Stolac i Sanje Holjevac, a odnose se na metodološke probleme u analizi „sintakse tekstova pisanih hrvatskim književnim jezikom od prvih zapisa na hrvatskom jeziku do danas” (Stolac, Holjevac 2001) te u analizi „sintaktičkih značajki hrvatskoga jezika, što uključuje i sintaksu hrvatskoga književnog jezika i hrvatskih dijalekata” (Stolac, Holjevac 2003). Autorica se odlučuje za treći pravac istraživanja povijesne sintakse – analiza sintaktičkih opisa u hrvatskim gramatikama starijega razdoblja.

Pretposljednje potpoglavlje uvodnoga dijela knjige posvećeno je metodologiji opisa atributa u hrvatskome jeziku, u kojemu se donose obilježja dvaju pristupa u opisu atributa zastupljenih u suvremenim hrvatskim gramatikama. Prvi se temelji na generativnoj gramatici, odnosno na tumačenju da atribut nastaje preoblikom atribucije. Takvo se određenje atributa pojavljuje 70-ih godina 20. stoljeća, a najznačajniji su predstavnici Radoslav Katičić (1986) i Marija Znika (1988). Drugi pristup počiva na gramatici zavisnosti po uzoru na ruske gramatičare, a glavni su predstavnici Josip Silić i Ivo Pranjković, koji sintaktički opis grade na temelju sa-

stavnicu (tagmema) spojeva riječi (sintagmema). Tako gramatičke veze među tagmemima u sintagmemu mogu biti sročnost, upravljanje i pridruživanje, a funkcionalne veze dijele spojeve riječi na odredbene, dopunske i okolnosne. U posljednjem potpoglavlju prvoga dijela daje se popis analiziranih gramatika, a u analizu su uključene hrvatske tiskane gramatike štokavske osnovice od prve hrvatske gramatike Bartola Kašića (1604) do Adolfa Vebera Tkalčevića (1859) i Ivana Mihalovića (1874). Velika je vrijednost ove publikacije i analiza triju latinskih franjevačkih gramatika čiji je metajezik opisa hrvatski i koje prve donose hrvatsko gramatičko nazivlje, a u svojim opisima i oprijemljenjima autori donose zaključke o različitim jezičnim pojavama u hrvatskome jeziku.

Drugo se poglavlje pod nazivom *O atributu u suvremenim hrvatskim jezikoslovnim promišljanjima* sastoji od dvaju potpoglavlja. Prvo je potpoglavlje naslovljeno *Sintaksa – rečenica – sintagma*, a u njemu se govori iz naslova stavljaju u suodnos s obzirom na suvremena hrvatska sintaktička promišljanja. U potpoglavlju *Atribut u novijoj hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi* polazi se od *Ilirske slovnice* (1854) Vjekoslava Babukića, u kojoj su po uzoru na grčku gramatiku subjekt i predikat određeni kao dva glavna rečenična dijela,

a atribut „se preteže uvijek na samostavnik ili na njegovo namještništvo”, no osim toga „može takodje pristati uza svaki samostavnik predikata”. U definiranju je atributa Tomo Maretić (1899) pošao od pridjeva i njihove funkcije u rečenici, pa govori o pridjevima koji imaju stalno svojstvo imenice i naziva ih *atributima*, a one koji imaju neko privremeno svojstvo naziva *privescima*. Imeničke i prijedložne attribute dodali su Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković u *Gramatici hrvatskog ili srpskog jezika* (1952), a Radoslav Katičić u *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* (1986) među atributne riječi uvodi i glavne brojeve od dva nadalje te količinske priloge. Detaljnije o ulozi glavnih brojeva u službi atributa donosi *Gramatika hrvatskoga književnog jezika* E. Barić i sur. (1990) navodeći da glavnim brojevima u službi atributa mjesto u rečenici otvaraju imenice u G jd. m. i sr. r. te imenice u NAV mn. ž. r., a u trećem, dopunjenom, izdanju *Hrvatske gramatike* (1995) donosi se i podatak da količinskim priložima mjesto atributa otvara brojiva imenica u G mn., tj. nebrojiva imenica u G jd. Autorica ističe da još uvijek nema jednoznačna odgovora na pitanje otvara li u takvim brojnim izrazima mjesto broj, tj. količinski prilog imenici ili imenica broju, odnosno količinskome prilogu. Što se tiče podjele atributa u suvremenoj

hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi, uočavaju se razlike u polazištima za podjele na vrste atributa i u terminologiji. Tako, primjerice, Stjepko Težak i Dragutin Brigljević (1992) govore o podjeli atributa prema načinu izricanja i razlikuju izricanje jednom riječju, skupom riječi i zavisnom rečenicom. Ivo Pranjković (2003) attribute dijeli s obzirom na svojstvo kojim određuju imensku riječ te razlikuje kvalitativne, diferencijalne, posesivne i relativne, a s obzirom na oblik dijeli ih na pridjevske (naziva ih još i kongruentnima) i imeničke (ili nekongruentne). Josip Silić i Ivo Pranjković (2005) razlikuju sročne (kongruentne) i nesročne (nekongruentne) attribute, pa prema svojstvu kojim sročni atribut određuje imenicu uz koju stoji razlikuju kvalitativni, kvantitativni, posesivni i relativni atribut. U kratku potpoglavlju o atribucijskim odnosima govori se o osnovnome rečeničnom ustrojstvu koje čine četiri temeljne sintaktičke funkcije – predikat, subjekt, priložna oznaka i objekt. S obzirom na postavke generativne gramatike, autorica donosi primjere Marije Znike, koja atribuciju u površinskome ustrojstvu opisuje predikacijom u dubinskome ustrojstvu formulom $S + (im.)P$. U posebnu je potpoglavlju objašnjena kategorija posvojnosti, koja označava odnos između onoga koji posjeduje što i

posjedovanoga (Mićanović 2001). U hrvatskome se jeziku posvojnost izriče na različite načine – posvojnim pridjevima, posvojnim zamjenicama, posvojnim genitivom te posvojnim dativom. Upozorava se da posvojnost treba promatrati kao sintaktičku i semantičku kategoriju te da je jedna od konstrukcija za izricanje posvojnosti i odnosni pridjev. U potpoglavlju 2.2.2. govori se o sročnim ili kongruentnim atributima, odnosno o pridjevskim atributima, a takav se pridjev slaže s imenicom uz koju stoji u rodu, broju i padežu. Osim toga, pridjevi imaju i gramatičku oznaku određenosti, pa mogu biti određeni i neodređeni. Međutim, napominje se i da će određeni pridjev imati službu atributa ako izriče obilježje poznato iz konteksta te „kada su moguća barem dva predmeta označena istim pojmom, a razlikuju se najmanje jednim obilježjem”. U potpoglavlju *Obvezatnost atributa* autorica na primjeru imenice i njezina atributa govori o vezi između sintakse i semantike, koja se odražava i u podjeli atributa na neobvezatne i obvezatne, odnosno na sintaktički i semantički obvezatne attribute. Kao sintaktički obvezni atributi navode se genitiv vremena (npr. Stigao je dva sata kasnije.), akuzativ vremena (npr. Svaku večer dolazi kasno.), genitiv svojstva ili kvalitativni genitiv (npr. Posjetio ga je onaj muškarac

dugih brkova.), a Marija Znika (1988) dodaje još i posesivni genitiv, instrumental načina, instrumental uzroka, pratilački instrumental te instrumental kvalitete. Josip Silić i Ivo Pranjković (2005) kao sintaktički obvezatan atribut vide i genitiv kvalitete, a kao njegovu podvrstu navode genitiv dobi. Primjeri atributa koji sužavaju značenje imenskoj riječi koja im otvara mjesto nazivaju se semantički obveznim atributima i takvi atributi dolaze kao dijelovi vlastitih imena (npr. Petar Veliki, Mali Lošinj), stručnih naziva (npr. tupi kut, Halleyev komet) te semantički zalihosnih imenica, odnosno uz imenice velika opsega značenja, uz imenicu koja je uvrštena kao priložna oznaka sredstva uz predikat izrečen glagolom bliska ili slična leksičkoga značenja te uz imenice s više značenja kako bi se točno znalo o kojem je značenju riječ. U potpoglavlju 2.2.3. govori se o nesročnim ili nekongruentnim atributima, koji se često nazivaju i imeničkim atributima iako to nije „u potpunosti u prirodi ovog atributa” (Omerović 2011) jer se ne iskazuje samo imenicama. Autorica donosi detaljnu podjelu na tipove nesročnih atributa s popratnim primjerima: posvojni genitiv ili genitiv posesivni, genitiv cjeline, dijelni genitiv ili genitiv partitivni, genitiv sadržaja, objasnidbeni genitiv ili genitiv eksplika-

tivni, genitiv subjektni, genitiv objektni, genitiv svojstva ili genitiv kvalitativni, posvojni dativ ili dativ posesivni, atribut u instrumentalu te atributi izrečeni prijedložnim izrazima i atributi izrečeni brojnim (brojevnim) izrazima. Sljedeće je potpoglavlje naslovljeno *Atributna rečenica* i u njemu se raspravlja o položaju atributne rečenice s obzirom na sadržaj koji nose, pa se često izjednačavaju s odnosnim rečenicama, no one nikako nisu jednako značne jer atributnima „pripadaju samo one odnosne rečenice u kojima vezno sredstvo zamjenjuje atribut” (Pranjković 2003). Osim toga, govori se i o veznicima i o njihovoj funkciji u zavisnoj atributnoj rečenici (primjerice *koji, što, da*) te o restriktivnim (atributnim) i nerestriktivnim (apozicijskim) rečenicama u smislu nestavljanja i stavljanja zareza među surečenicama. U potpoglavlju 2.2.5. pod nazivom *Mjesto atributa i atributne surečenice u rečenici* govori se o položaju atributa u neutralnome redu riječi, pa se navodi da, primjerice, pridjevske riječi stoje ispred imenice koja im u rečenici otvara mjesto, a ako se uvrštava više atributa uz neku riječ, pridjevi širega značenja dolaze prije onih užega značenja. Također, redni broj kao atribut dolazi ispred pridjeva, a glavni brojevi i količinski prilozi stoje ispred imenice ili iza imeničke zamjenice. Zamjenica kao nosilac

atributnoga skupa može stajati ispred pridjeva koje je dopunjuje, a kao dio skupa dolazi ispred imenice koja joj otvara mjesto, ali i ispred pridjeva. Dodaje se i da su atributi u postpoziciji rezultat tradicije i utjecaja latinskoga jezika što je posebno vidljivo u biblijskome diskursu te da obilježen red atributa ovisi o govorniku i ističe neke kvalitete, osobine, pripadnost i slično. Autorica zaključuje da je atribut jedna od najkompleksnijih sintaktičkih kategorija, no da idalje nisu odgovorena sva pitanja u vezi s njegovim statusom u rečenici, načinima izricanja i o samoj analizi.

Treće je poglavlje središnji i najopsežniji dio knjige pod nazivom *Opis atributa u hrvatskim gramatikama do kraja 19. stoljeća*. Opis se atributa analizira u devet gramatika koje se smatraju važnima za hrvatsku povijesnu sintaksu, a svaka je od njih opisana u zasebnu potpoglavlju. Pregled započinje potpoglavljem 3.1., koje je posvećeno prvoj tiskanoj gramatici hrvatskoga jezika i njezinu autoru Bartolu Kašiću. Pri analizi se gramatike *Instituti-ones linguae Illiricae libri duo* (Rim, 1604) polazi od njezina naslova ističući da riječ *institutio* u latinskome jeziku znači *pravilo* što može upućivati na Kašićevu skromnost, ali i prvotnu, udžbeničku, namjenu njegova djela. Svoje je opise Kašić podijelio u dvije knjige, a kao doda-

tak drugoj knjizi govori se o konstrukciji iskaza u hrvatskome jeziku kroz trinaest pravila vezanih za sintagme. Pri analizi je ustanovljeno da je sintaksa najslabiji dio Kašićeva opisa, pa se od opisa atribucijskih odnosa mogu naći napomene o sročnim i nesročnim atributima u sinonimijskome odnosu, o sročnim atributima, o atributnoj rečenici te o vezi broja i imenice u priložnoj oznaci vremena. Tako se u prvome pravilu, od spomenutih trinaest, govori o sintaktičkoj sinonimiji izricanja posvojnosti u hrvatskome jeziku tako da se primjećuje da u iskazu koji sadržava dvije imenice u nizu koje se odnose na različite sadržaje „jedna se u Latina stavlja u genitiv”, u nas je to katkad isto „a katkad od manje važne imenice tvorimo posvojni pridjev kao *Xidovisu ubili sina Boxyega (Boxyega umjesto Boga)*”. Iako uočava mogućnost tvorbe posvojnoga pridjeva, ne navodi ograničenja, a konstrukciju od + genitiv ne spominje. Najviše je zamjerki upućeno drugome sintaktičkom pravilu o slaganju imenice s pridjevom u rodu, broju i padežu, a za uočiti je i da Kašić od svoga uzora, Alvaresa, preuzima „neobičnu formulaciju da se imenica slaže s pridjevom, a ne obrnuto” (Katičić 1981: 88). Treće se pravilo odnosi na zavisnu surečenicu za koju kaže „Odnosna se zamjenica slaže s imenicom kojoj prethodi u rodu, broju i

katkad u padežu”, iz čega se ne saznaje o odnosu veznika i surečenice već samo o sročnosti odnosno zamjenice kao veznika i imenice kojoj prethodi. U jedanaestome sintaktičkom pravilu Kašić govori o odnosu imenice prema broju uz koji stoji te kaže da se „Trajanje vremena uglavnom (se) rado izriče akuzativom kao sciosam tri dobba, osim ako broj zahtijeva genitiv kao imenica”, gdje usporedba s latinskim i loše odabran primjer dovode do nerazumljivosti i ne tako dobra opisa. Kada je riječ o atribucijskim odnosima u participskim konstrukcijama, one teorijski nisu pojašnjene, a s obzirom na to da se u gramatici nalazi samo jedan primjer atributne funkcije (*varhu obilnae tarpazae*), ne mogu se donijeti zaključci o funkciji participa u jezičnome opisu.

U potpoglavlju 3.2. analiziraju se atribucijski odnosi u latinskoj gramatici *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illyricis accommodata* (Venecija, 1712) fra Tome Babića, čiji je metajezik hrvatski. Gramatika je namijenjena onima koji „počimaju učiti”, a sam gramatički pregled započeo je razgovorom između učitelja i učenika. Pri opisu se latinskoga jezika Babić često osvrće na hrvatski jezik i njegove posebnosti. Kao i Kašić, ističe neupitnu sročnost između imenice i pridjeva, a u vezi s time autorica navodi da su postponirani atributi stalna značaj-

ka Babićevih primjera (s tek nekoliko primjera sročnoga atributa ispred imenice). Treba spomenuti i da prevodeći posvojni genitiv s latinskoga, u hrvatskome jeziku upotrebljava posvojni genitiv i posvojni pridjev. Tabličnim se prikazom ilustrira izricanje posvojnosti nesročnim i sročnim atributima u aneksnome rječniku gramatike, a razlikuje se mogućnost izricanja pripadanja posvojnim genitivom – besprijedložnim (*prigib ruke, udo tila, komad kruha*) i prijedložnim (*dlan od ruke, lopatica od vatre, imena od gliudi*) – te pridjevom – posvojnim/odnosnim (*xena bratova, Zapovidi Boxje*). Autorica Babićevu gramatiku promatra i s obzirom na gramatike drugih dvaju franjevačkih gramatičara, Lovru Šitovića i Josipa Jurina. Uspoređuje se izricanje posvojnosti posvojnim zamjenicama te se zaključuje da povratno-posvojnu zamjenicu *svoj*, za razliku od Šitovića i Jurina, Babić upotrebljava za izricanje pripadanja subjektu bez obzira na lice u kojemu on stoji, što je na tragu „suvremenoj” uporabi, no zbog ograničenosti korpusa, to se ne može sa sigurnošću utvrditi.

Potpoglavlje 3.3. posvećeno je analizi gramatike fra Lovre Šitovića pod naslovom *Grammatica Latino-Illyrica ex Emmanuelis* (Venecija, 1713). Tiskanjem je gramatike samo godinu dana nakon Babićeve

pokazao nezadovoljstvo njegovim opisima, a i Babić će se u drugome izdanju svoje gramatike oslanjati na Šitovićevo. Analiza atribucijskih odnosa u Šitovićevoj gramatici započinje analizom sročnosti. Već u uvodnome dijelu svoje gramatike Šitović učenicima savjetuje da u vježbanju sklonidbe imenicama dodaju i pridjeve te da pridjeve *sastavljaju s imenicama*. Šitović objašnjava sročnost između imenice i pridjeva, a potom i imenice i odnosne zamjenice te primjećuje posebnost broja dva uz imenicu i svrstava ga u dio *nomina anomala*. Pri tumačenju atribucijskih odnosa autorica dovodi u suodnos Šitovićevo gramatiku s njegovim nabožnim spjevom *Pisma od pakla*, a pokazalo se da su zamjenice u službi atributa češće u antepoziciji te da položaj pridjeva ovisi o zahtjevima stiha. To je suprotno od primjera u gramatici, u kojoj je sročan atribut češće u postpoziciji. Analizom se utvrdilo i da je Šitović poznao različite vrste izricanja posvojnosti te da genitiv s prijedlogom *od* i besprijedložni posvojni genitiv koristi za imenice koje znače neživo, a najčešće je riječ o neotuđivoj posvojnosti (dio – cjelina).

Troлист franjevačkih gramatičara završava opisom i analizom gramatike Josipa Jurina *Grammatica Ill-yricae juventuti Latino, Italoquae sermone instruendae accommodata : Slovignia slavnoj slovinskoj mladosti*

diačkim, illiričkim i talianskim izgovorom napravljena (Mleci, 1793) u potpoglavlju 3.4. Premda se u naslovu ističe trojezična koncepcija gramatike, riječ je o latinskoj gramatici s talijanskim i hrvatskim paradigmama, nastaloj po uzoru na Della Bellinu hrvatsku gramatiku. Vrijednost se Jurinove gramatike ne može osporiti, ali u gramatičkom dijelu ona je iza svojih prethodnica. Korak unazad učinio je preuzimanjem Alvarosove definicije u kojoj se navodi da pridjev određuje morfološke značajke imenici. Kao mogućnosti izricanja posvojnosti potvrđeni su posvojni genitiv – besprijedložni (*grada mochnik, zidovi grada*) i prijedložni (*grčka zemlja od Libana, zvizde od sivera*) – te posvojni/odnosni pridjev (*materina sestra, morska vojska*). Potvrđena je i sintaktička sinonimija, ali samo u slučaju neživoga posjedovatelja: *vitar od sivera – siverni vitar*. U primjerima konstrukcija imenice i broja Jurin daje samo načelne napomene o sročnosti, a pri prijevodu pravila za latinski jezik ne objašnjava posebnosti takvih konstrukcija u hrvatskome.

U potpoglavlju 3.5. govori se o gramatici Matije Antuna Relkovića *Nova slavonska i nimačka gramatika* (Zagreb, 1767) pisanoj štokavskom ikavicom i njemačkim jezikom, a tek je manji dio pisan latinskim jezikom. Budući da u svojoj gramatici

nudi i pravopisna pravila, može se reći da je Relković „naš prvi pravopisac u pravom značenju te riječi” (Košutar 2013: 146). U središtu je analize treće poglavlje njegove gramatike koje govori o sintaksi (*Od upravljenja Ricsih*), a iako čini iskorak u pojedinim opisima u odnosu na svoje prethodnike, to se ne može reći i za sintaksu. Dano je šest općih pravila o redosljedu riječi u izjavnim i upitnim rečenicama, nakon čega slijedi poglavlje o članu u njemačkome jeziku te sintaksa imenskih riječi, zamjenica, glagola, glagolskih priloga, prijedloga, priloga, veznika i uzvika (uskličnih rečenica). Navodi se da pridjev i imenica (pa i zamjenica) moraju biti u jednake rodu broju i padežu (*Dobar Kruh, Njeginoj Materi*) i zaključuje da kada se dvije imenice nađu jedna do druge, prva je u nominativu, a druga u genitivu (*Stvoritelji Nebba, i Zemlje*). Kada je riječ o mogućnosti izricanja posvojnosti, prednost daje sintagmama sa sročnim atributom te objašnjava da bi se označilo da se drugoj imenici „shtogod pripushta” imenica postaje pridjev na -ov, -ev, -in, -jin. Pridjevi na -ski rabe se kada se ktetikom ili toponimom podrazumijeva ukupnost određenoga stanovništva (*Turski car*) i kada se radi o odnosu podrijetla (*Budimsko vino*). Povratno-posvojna zamjenica služi za izricanje povratne posvojnosti za 3. lice, a za

1. i 2. lice rabi se posvojna zamjenica. Sročnim se atributom izriče grada, a tek sporadično konstrukcijom od + genitiv, dok se pri izricanju namjene prednost daje konstrukciji za + akuzativ.

Grammatica della lingua Illirica (Dubrovnik, 1808) Francesca Marije Appendinija analizirana je u potpoglavlju 3.6. koja se kao priručnik za učenje hrvatskoga jezika koristila više od pola stoljeća. U mnogočemu je vidljiv utjecaj Della Belle i Kašića, posebice u morfološkom opisu hrvatskoga jezika. Iako se o sintaksi u današnjemu smislu može govoriti tek od Vjekoslava Babukića, Appendini nudi gramatiku s najopširnijim sintaktičkim opisom u dopreporodnome razdoblju. Njegova su sintaktička pravila podijeljena na opća i posebna te pri njihovu sastavljanju također slijedio Kašića i Della Bellu. Pravilo o slaganju pridjeva s imenicom preuzeo je od Kašića, a primjere poput *cioviek dobar, vrijeme dobro* preuzima od Della Belle. U pravilima se također govori o slaganju zamjenice *koi, koja, koje* s imenicom koja joj otvara mjesto u rodu i broju (a padež je izostavljen) te o mogućnosti izricanja posvojnoga odnosa genitivom i posvojnim pridjevom. Smatra se da su pravila potpuno suvišna s obzirom na to da se u drugome dijelu gramatike na čak 180 stranica govori o sintaksi (Tafra 1993). Tako se i u dijelu o sintaksi

padeža detaljnije komentira genitiv te navodi da bi posvojni genitiv valjalo zamijeniti posvojnim pridjevom, a iz primjera se u negramatičkim tekstovima daje zaključiti da za živoga posjedovatelja rabi posvojni/odnosni pridjev. Autorica primjećuje kolebanje pri upotrebi povratno-posvojne zamjenice *svoj* te navodi da bi moguć zaključak mogao biti da posvojnost za 3. lice jednine i množine izriče povratno-posvojnomo zamjenicom *svoj*, dok u ostalim licima rabi posvojne zamjenice. Korak dalje Appendini čini i u opisu posvojnoga dativa, koji naziva „afektivnim”, i navodi primjere poput: *Kako ti su sinovi?*, *Umarla mi je sestra*. Kada je riječ o mjestu sročnih i nesročnih atributa u Appendinijevoj gramatici, sročni se atributi u načelu nalaze u antepoziciji, a nesročni uvijek stoje iza nositelja atributne sintagme.

U potpoglavlju 3.7. opisana je prva hrvatska gramatika pisana hrvatskim jezikom – *Nova ricsoslovia iliriska* (Trst, 1812) Šime Starčevića. Žestoko je kritizirao Appendinija, a često je u opisima nudio vlastita jezikoslovna promišljanja (pravopisna, slovopisna i gramatička rješenja). Međutim, govoreći o imenskim dopunama, Starčević, kao i njegovi prethodnici, o tome govori u sklopu odnosa sročnosti koji ona ostvaruje s imenicom uz koju stoji. Dakle, sintaktički opisi ostaju na ra-

zini opisa sintagmatskih odnosa. Navodi pravilo prema kojemu sročan atribut prethodi imenici uz koju stoji, a nesročni su atributi postponirani. Što se tiče izricanja posvojnosti, Starčević preporuča da se upotrijebi posvojni pridjev umjesto posvojnoga genitiva, a primjeri potvrđuju da se pravilo odnosi i na žive i na nežive posjedovatelje. Osim toga, dopušta upotrebu besprijedložnoga i prijedložnoga posvojnoga genitiva, a primjeri potvrđuju da su mu posvojni genitiv i posvojni pridjev sintaktički sinonimi. Pri izricanju posvojnosti zamjenicama Starčević za izricanje pripadnosti 1. i 2. licu navodi primjere posvojnih zamjenica, bez obzira na to radi li se o pripadnosti subjektu ili objektu, a za 3. se lice rabi povratno-posvojna zamjenica. Rečeničnom se razinom Starčević bavio pri opisu participa u atributnoj ulozi koji se rabi u gramatičkome dijelu, dok se pojedini primjeri u poslanicama pripisuju višemu stilu.

Sljedeće je potpoglavlje (3.8.) namijenjeno prvome jezikoslovnom priručniku koji je u cijelosti posvećen sintaksi – *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije* (Beč, 1859) Adolfa Vebera Tkalčevića. Ono što je važno za opis atribucijskih odnosa jest podjela pridjeva na one u funkciji atributa, epiteta, apozicije i predikata čemu je u suvremenoj literaturi upućeno dosta kritika. Svo-

je je objašnjenje takve podjele pridjeva Veber pokušao dati u raspravi *O pridavniku* (1871), iz koje bi se moglo zaključiti da je atribut svaka dopuna imenici koja je na neki način određuje, a nije predikat; epitet je pridjevski atribut koji sužava značenje imenskoj riječi te da je apozicija imenica koja pobliže određuje drugu imenicu. Temu sročnosti imenice i pridjeva (u službi atributa) Veber upotpunjava apozicijom te navodi da u tome slučaju sročnost po rodu i broju nije nužna. Razlikuje *samostalne* i *ovisne* padeže te pod samostalnim podrazumijeva nominativ i vokativ. S obzirom na osnovnu funkciju genitiva, dijeli ga na subjektivni i objektivni genitiv i navodi devet pravila za izricanje subjekta posjedovanja genitivom i posvojnim pridjevom. Za posvojne zamjenice navodi da bi trebalo pripaziti na rod i broj subjekta i objekta i rabiti ih u skladu s potrebnim oblikom. Analizom je utvrđeno da se pravilo za povratno-posvojnu zamjenicu ne provodi dosljedno, no da je najveći broj potvrđenih primjera ipak u skladu s definicijom. Veber razlikuje participe za koje kaže da se dodaju imenskim riječima i mogu se preoblikovati odnosnom rečenicom (s veznikom *koji*, *a*, *e*) i glagolske priloge za koje kaže da stoje uz glagol. Također, vrijedan je doprinos i činjenica da razlikuje osnovni i aktualizirani red riječi u rečenici, gdje osnov-

ni predstavlja neslobodan red riječi, a aktualizirani podrazumijeva slobodan red riječi u rečenici.

Opis atributa u hrvatskim gramatikama završava potpoglavljem 3.9. gramatikom Ivana Mihalovića pod nazivom *Praktična ilirska gramatika* (*Gyakorlati Ilir Nyelvtan*), objavljenoj u Baji 1874. godine. Gramatika je nastala po uzoru na *Slovníku Hervatsku za gimnazije i realne škole* (1869) Antuna Mažuranića, a svojim je kratkim opisom sintakse i bogatom rječničkom građom Mihalović čak iskoračio iz okvira gramatike na koju se ugledao. Posljednja su dva poglavlja Mihalovićeve gramatike posvećena sintaksi. Započinje opisivanjem pravila o sročnosti subjekta i predikata te navođenjem primjera. Za izricanje posvojnosti prednost daje posvojnime pridjevu (*Otčev sin*, *Materina ruka*), a posvojni genitiv dopušta samo uz atribut (*Ruka ljubezne matere*, *To je polje moga otca*). Mjesto je sročnoga atributa u skladu s dotadašnjom praksom, pa dolazi ispred imenice na koju se odnosi (*visoka*, *visja lipa*; *moj sin*), osim u biblijskome diskursu (*Bože moj!*, *Ti si pomoć naša!*).

Knjiga Anastazije Vlastelić nedvojbeno daje značajan doprinos hrvatskoj povijesnoj sintaksi, posebice mozaiku jedne od najkompleksnijih sintaktičkih kategorija – atributa, pri čemu utvrđuje da se „gramatički

modeli opisa atributa, od implicitnih u dopreporodnom razdoblju do eksplicitnih od sredine 19. st. svode mahom na odnos sročnoga (pridjevskoga) atributa i imenice koju dopunjuje” (300). Autorica se ne zaustavlja samo na opisu atribucijskih odnosa, već pruža uvid i u okolnosti nastanka analiziranih gramatika kao i njihov sadržaj uz mnogobroj-

na oprimjerenja, što ovu publikaciju čini još bogatijom.

Knjiga koju imamo pred sobom zanimljivo je i hvalevrijedno štivo ne samo za jezikoslovne stručnjake nego i za studente filoloških usmjerenja i druge jezikoljupce. Sigurni smo da će u rukama čitatelja knjiga Anastazije Vlastelić dobiti svoju svrhu.

Sandra Jukić